

A kultusz felülírása

Kevés életműről mondható el, hogy a kultikus befogadás és a kritikai recepció egyaránt a legrangosabb teljesítmények között tartja számon. A Pilinszky-líra egyértelműen – s egyre határozottabban – ilyennek mutatja magát.

Tolcsvai Nagy Gábor monográfiája a módszertani önreflektáltság igen magas fokán, bajosan kikezdzhető érvvezetéssel és világosan áttekinthető kötet szerkezetben tekintti át előbb a recepció meghatározó szakaszait és állomásait, majd értelmezi időrendben a költő minden fontosabb művét (értékarányosan osztva meg figyelmét a különböző műnemek között), a legjelentősebbnek ítélteteket kimerítő alaposággal.

Pilinszky pályáivében hagyományosan három nagyobb szakaszt „szokás” elkülöníten. Tolcsvai Nagy munkája ezt a felosztást nem veti el, csupán – *Szegedy-Maszák Mihály* egy írására is utalva – tovább finomítja: az életmű négy korszakra (illetve két nagyobb „tömbre”) tagolhatósága mellett érvel. Meggyőzően mutatva rá, a művek paradoxikus beszédmódja – a személytelenítés és tárgyiasítás fokozatain keresztül – mint oldja szét, kötetről kötetre, az apokalipszis horizontját, hogy egyfajta eszkatologikus létértés távlatossága felől nyerje el a világba vetett és nyelvébe zárt szubjektum (a kreatúra) onto(teo)lógiai státusza folyamatos újraértelmezhetőségének esélyét.

A hivatkozások, a fogalomhasználat és az értelmezések egyértelművé teszik: Pilinszky műveit e kötetben a recepcióesztétika észjárása és a hermeneutika értésmódszertana helyezi el európai irodalom- s eszmetörténeti közegben és „veti alá” a szövegek nyelvi megalkotottságára összpontosító, stilisztikai, retorikai, poétikai és poetológiai elemzésnek.

Öröm azt tapasztalni, hogy ezt a monográfiát – jóllehet, mint a sorozat többi darabja, kissé megtévesztően az alkotó nevét viseli címként – már meg sem kísérti az életmű életrajzra utalt értelmezhetőségének másoknál még mindig oly gyakori alapvetése. Paradox (?) módon éppen a vizsgált szövegek jelentéstani összetettségéből kiolvasott szemlélet szerkezet bonyolultsága, a versnyelvtan esztétikai értéktelítettsége képezi meg azt a lírai beszédpozíciót, amelynek az életrajzi szerzőalaktól eloldott működtetése végeredményben a Pilinszky emléke előtti tisztelgés egyetlen adekvát módjának bizonyul.

Kitűnő szakember fontos munkája a recenzió tárgya. Éppen ezért lehet izgalmas és tanulságos számba venni, milyen kérdéseket hagy megválaszolatlanul, az értelmezés mely irányait nyitja csupán meg ez a kötet – részben hiányérzetet keltve, részben a további munka lehetőségeit villantva föl. Többször citált nevek (*Dosztojevszkijtől Celanig*) ígérnek például egy, a Pilinszky-versek köré vonható művelődéstörténeti kontextus megrajzolásának lehetőségét – de részletesebb összefüggés-elemzés nem történik. Hasonlóképpen nehezíthető, hogy a hatástörténet fejleményeit illetően éppen csak megemlítődik *Tandori* és *Esterházy* neve, de az ő vagy mások konkrét műveinek hivatkozásával már adós marad a kötet. Bizonyosan további magyarázatra szorulna a tétel, mely szerint „nem tagadható bizonyos rokonság például Nagy László és Pilinszky transzcendencia-felfogásában” (34. old.) – ennek elikkadása azért is furcsállható, mert ugyane sorozatban éppen Tolcsvai Nagy monografizálta Nagy László költészetét is (kiválóan). Kurtán-furcsán záródik rövidre annak kérdése (amelynél időszerűbbet és kihívóbbat pedig nehéz elképzelni), vajon egy nem-transzcendentáló olvasat miféle módon és milyen eredménnyel szembeülhetne a művek – Pilinszky kifejezéseivel – „transzcendens ambíciót” színre vivő s „evangéliumi esztétikát” gyakorló világával. (34–35. old.) (A Pilinszky-megközelítések zöme az esztétikai jelentésalkotás során valóban eleve spiritualizált értékrendszerrel s valamiféle szakrális igazsággal számol.) A borítóra is kiemelt megállapítás szerint „Pi-

linszky életműve a véges jelenvalólét végtelenre kérdező cselekvésére olyan radikális választ ad, amely a 20. századi magyar irodalomban és általában a magyar kultúrában példa nélküli” (182. old.). Itt az vethető fel: *Heidegger* vagy *Simone Weil* egzisztenciálfilozófiai munkássága után bölcséletileg vajon valóban radikálisnak tekinthető-e a Pilinszky-féle lírai ontológia; illetve, ha hazai viszonylatban tájékozódunk, a válasz maga vagy inkább a válasz módja (a poétikai megalkotottság kivételes színvonala) az, ami a „radikális” jelzővel illelhető. Végül (mert az olvasó telhetetlen) ha hibaként fölronni nem is, de megemlíteni mindenképpen érdemes, hogy a könyv viszonylag sok verset elemez viszonylag csekély terjedelemben, gyakran egy-egy mondatos interpretációval elégedve meg. A dolgozat módszertani koherenciája ettől ugyan nem sérül (sőt), mégis, egy kifejtettebb, részletekre menőbb elemzésekkel teljes, akár lényegesen nagyobb ívű tanulmánykötet bizonyosan szűkebb terét nyitná az olvasói kérdéseknek avagy a kritikai okvetetlenkedésnek. (Másképp fogalmazva: az olvasó sajnálja, hogy a könyv „egyszer csak” véget ér.)

Mindent összevetve, olvasatunkban Tolcsvai Nagy Gábor monográfiája az első munka a kritikai Pilinszky-recepcióban, amely a valóban szakszerű értelmezés erőfeszítéseit a teljes (lírai) életműre kiterjesztve ad átfogó képet a 20. századi magyar irodalom – önértékében és hatásában is – talán legjelentősebb költői teljesítményéről. Az irodalomértés szaknyelvén fogalmazva meg, amit a kultusz a maga tagolatlan, reflektálatlan és kinyilatkoztatató retorikájával csak állítani, de nem indokolni volt képes. Ily módon „felülírva”, de nem tagadva a kultusz értékállításait, bírja szóra Pilinszky költészetét s jelöl ki számára meghatározó helyet irodalmunk hagyománytörténetében.

Tolcsvai Nagy Gábor (2002): *Pilinszky János. „Tegnap és Ma”,*
Kalligram, Pozsony.

Halmi Tamás

100 esztendő a Mexikói úton

Századik évét zárta a „Mexikói út”. (Pontos nevein: Nyomorék Gyermekek Menhelye, Nyomorék Gyermekek Otthona – később Országos Otthona –, Nyomorék Gyermekek Állami Általános Iskolája, Nyomorék Gyermekek Gyógypedagógiai Iskolája, Nyomorék Gyermekek Iskolája és Intézete, Mozgásjavító Általános Iskola és Nevelőotthon – később Diákotthon, újabban Diákotthon és Pedagógiai Szakszolgálat. Az elnevezések tükrözik a fogyatékosághoz, sajátos nevelési igényhez fűződő általános viszonyt, másfelől az intézmény funkcióváltozásait, jobbára gazdagodást.)

Hogy kiből termelődik ki a szeretett, karizmatikus nevelő karaktere a növendékek kollektív emlékezetében? Persze, *Zsótér Pál*ból, az elegáns, mindig a kellő pillanatban megjelenő – mára alapítvány-névadó, pedagógiailexikon-szócikk – igazgatóból. De még *R. P.*-ből is, aki pedig arról nevezetes, hogy úttörőnyakkendőt hordott, s a szándékosan hamisan éneklő fiúhoz vágta a mankóját! S persze *N. P.*-ből, aki pályakezdő irodalmiszínpad-vezetőként a szabadságharc vértanúinak ellobbanó s újra fellobbanó lángú gyertyáskáit rendezte színpadra (akkor, amikor sem e megemlékezés, sem a gyertyás színpadi szertartás még nem volt mindennapos közhely). S érzékelhetően nem